

DOS RELLEUS GÒTICS RELACIONATS AMB L'ESCUPTOR PERE OLLER

MARIA ROSA MANOTE CLIVILLES*

Pere Oller és un dels artistes més interessants del panorama de l'escultura gòtica catalana de finals del segle XIV i de la primera meitat de la quinzena centúria.

Es va formar a redós del prestigiós obrador de Pere Sanglada, quan aquest escultor va dur a terme el cadirat coral de la catedral de Barcelona (1394-1399). Devia de ser molt jove quan hi va començar a treballar, l'abril de l'any 1395, i va anar accedint progressivament a nivells superiors de capacitació, segons ho demostren els increments salarials que va percebre i que s'enregistren en el llibre d'obra, intítulat *Llibre del cor*.

Quan Oller es va incorporar al taller sangladià hi apareixia esmentat com «Perico Oler dexeble del mestre lo qual era aprenent l'offici e ben ajudant...»; llavors cobrava un sou i sis diners. Des de l'any 1397 fins al final de l'obra va pujar a tres sous i sis diners de jornal.¹

Sembla haver arribat al punt culminant de la seva carrera a l'entorn dels anys 1417 i 1420, quan va rebre dos encàrrecs d'importància. En la primera data, va ser triat per realitzar la tomba de Ferran I en el panteó reial del monestir de Santa Maria de Poblet, per desig exprés d'Alfons el Magnànim.² Tanmateix, a causa de les vicissituds sofertes pel monument en general i concretament per les tombes, es fa difícil establir si va concloure aquesta comanda; personalment crec que cal considerar la hipòtesi de la intervenció de Pere Joan

* Museu Nacional d'Art de Catalunya.

1. M^a. R. TERÉS TOMÀS, *Pere Ça Anglada*, Barcelona, 1987, pp. 26 i 106 i s.
2. Conde de la VIÑAZA, *Adiciones al Diccionario histórico de Juan Agustín Ceán Bermúdez*, vol. I, Madrid, 1889, pp. 110-111.

cap a 1426, a partir de l'anàlisi dels fragments conservats.³ En la segona data, es va fer càrrec del retaule major de la catedral de Vic.⁴

Quan li va ser confiada aquesta darrera obra pel canonge Bernat Despujol, en el contracte estès pel germà del patrocinador, Ramon Despujol, cabiscol de la mateixa seu, constava que l'artista era ciutadà de Girona i hom suposava al respecte fins fa poc que això volia dir que, almenys, Oller havia fet estada en aquesta ciutat abans de ser cridat a Poblet i a Vic.⁵

Les conseqüències artístiques del seu període gironí es van concretar fa anys en un elenc reduït però suggestiu d'atribucions, alguna de les quals ha estat confirmada posteriorment per la corresponent troballa documental.

Entre les escultures atorgades a l'artista cal esmentar la clau de volta procedent de la capella de la Pia Almoïna, amb la representació d'un evangelista i un àngel i també una imatge de la Mare de Déu de la Misericòrdia, ambdues conservades al Museu d'Art de Girona, i, a la catedral, el sepulcre del cardenal Berenguer d'Anglesola (1409). Altres atribucions apuntades a prop de Girona són el sepulcre de Pere de Roura a l'església de Sant Vicenç de Besalú i la llosa sepulcral de Pere de Planella al monestir de Sant Esteve de Banyoles.⁶

Nous referents documentals apareguts en els darrers anys han donat a conèixer nombroses dades relatives a la relació de l'artista amb Girona i han potenciat la importància d'aquesta etapa, prèvia als encàrrecs rebuts fora de l'àmbit gironí.⁷

Cronològicament, les primeres dades atenyen a Girona com a lloc de naixement de l'artista i també al seu origen familiar. L'escultor era fill del paraire

3. Sobre aquesta qüestió vegi's la meua argumentació a M^a. R. MANOTE CLIVILLES, «El retaule major de la catedral de Tarragona, obra de l'escultor Pere Joan», *Clau*, Revista de Cultura de la Diputació de Tarragona, Tarragona, 2000, pp. 61-88 i també a «Guillem Sagrera i Pere Joan, dos artistes catalans al servei d'Alfons el Magnànim a la cort de Nàpols», *XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. Celebrazione Alfonsine*, Napoli, 2000, pp. 1729-43 i a «Figura femenina», al catàleg de l'exposició sobre l'escultura medieval en les col·leccions privades catalanes, que organitza el Museu Frederic Marès de Barcelona, que es troba en premsa.
4. J. GUDIOL CUNILL, «El retaule de la catedral de Vich», *Pàgina Artística de la Veu de Catalunya*, 1919, n. 468 i 497; E. JUNYENT, «El Retablo mayor de la catedral de Vich», *Ausa*, III, 1958-1960, pp. 294-309.
5. A. DURAN SANPERE, *Els retaules de pedra*, Barcelona, 1934 (*Monumenta Cataloniae* II), p. 27.
6. Va ser A. DURAN SANPERE qui va proposar aquestes atribucions, acceptades fins ara per la pràctica totalitat de la crítica (*cit. supra*, n. 5, p. 27 i s.). Respecte del sepulcre del cardenal Anglesola, vegi's la confirmació documental tocant l'autor a J. VALERO MOLINA, «El contracte del sepulcre del cardenal Berenguer d'Anglesola», *Locus Amoenus*, 4, Universitat Autònoma de Barcelona, 1998-1999, pp. 77-80.
7. P. FREIXAS CAMPS, *L'art gòtic a Girona*, Barcelona, 1983, pp. 120-121, 354; J. VALERO MOLINA, «L'activitat del taller de Pere Oller durant el seu període de maduresa artística», *L'Artista-Artesa Medieval a la Corona d'Aragó*, Lleida, 1999, pp. 295-309.

Fig. 1. *Dos profetes*, de Pere Oller. Carrer Ramon Turró de Girona.

gironí Pere Oller i nét de Francesc Oller, que havia posseït el mas Oller a la parròquia d'Aiguaviva.⁸

Amb tota probabilitat sembla que, després del període d'aprenentatge a Barcelona amb Sanglada, va decidir establir-se a Girona i que va seguir ostentant la ciutadania barcelonina, tot i que els documents d'aquests anys sovint alludeixen a la seva condició de gironí.

Des de 1411 fins a la cancellació del deute, el 1418, Pere Oller va anar cobrant els terminis de la dot de la seva muller Nicolaua, filla del mercader Antoni Gelabert, que muntava tres mil cent cinquanta sous.⁹ Així, el 1414 va percebre vint-i-tres lliures, dos sous i sis diners.¹⁰

Consta que Pere Oller vivia al Pla dels Framenors. Dades anteriors relatives al seu pare situen l'alberg d'aquest darrer a «lo carrer qui parteix del portal del Pont dels frares menors vers al portal den banyols».¹¹

8. J. VALERO MOLINA, *cit. supra*, n. 7, pp. 297-298.

9. J. VALERO MOLINA, *cit. supra*, n. 7, p. 298, n. 13 i 14.

10. P. FREIXAS CAMPS, *cit. supra*, n. 7, p. 354, n. 6.

11. J. VALERO MOLINA, *cit. supra*, n. 7, pp. 297-298, n. 9

L'any 1417 va cobrar una part del retaule major, no conservat, de l'antic convent del Carme de Girona, que li havien encomanat l'any 1415, pel preu de tres-cents cinquanta florins d'or.¹²

Fins ací les dades documentals conegudes actualment. Respecte a la producció artística d'Oller en aquesta important etapa a Girona, vull atreure l'atenció sobre un relleu d'alabastre, encastat des de 1940 a l'exterior d'una casa al número 1 del carrer de Ramon Turró, que, segons el meu parer, pot relacionar-se amb el seu estil. Aquest fragment havia romàs anteriorment en una altra casa que duia el núm. 3 del carrer de la Sèquia, al costat de l'edifici de les Aigües, coneguda com a Can Batlle. Sembla que hi va anar a parar els anys quaranta del segle XIX. Enderrocada el 1940, la família va passar a residir al primer dels carrers esmentats.¹³

El relleu escultòric conté la representació de dos personatges, que hom ha identificat com els sants Cosme i Damià. Això ha permès explicar tant el fet que l'obra s'utilitzés per decorar les dues residències de la família esmentada, emparentada amb un membre de la nissaga Metge, com que s'hagi proposat la hipòtesi de la relació d'aquesta obra amb una capella dedicada als sants metges a l'església del convent de franciscans, que estava situat en el Mercadal, a prop de Can Batlle i, cal recordar-ho, a prop també d'on Oller tenia la seva casa i el seu obrador.¹⁴

Com l'obra que presentaré a continuació, aquest relleu és de difícil accés i no he pogut apropar-m'hi.¹⁵ De fet, és suspecte de ser una còpia del segle XIX, però no és fàcil emetre una opinió concloent a propòsit de la seva antiguitat i de la seva autenticitat.

La disposició dels dos personatges que hi apareixen representats invita a considerar que podria tractar-se d'una petita obra de devoció per a ús privat i, en aquest sentit, algun autor s'hi ha referit com a un retaule.¹⁶ Tanmateix, sembla més aviat un fragment de predella, tant per les seves dimensions com per l'existència de l'altre obra, que veurem més endavant.

Les dues figures masculines apareixen representades aproximadament fins a l'alçada de mitja cuixa i estan emmarcades per una composició arquitectònica constituïda per sengles arcs conopials profusament decorats, les dimensions i la tipologia dels quals són molt pròximes a les que s'observen en el retaule major de Vic, i d'altra banda, molt característiques del moment. És, en canvi, més exclusiva de la manera de fer de Pere Oller la relació entre els personatges i l'emmarcament, tocant la qüestió de les proporcions. En els relleus de l'artis-

12. P. FREIXAS CAMPS, *cit. supra*, n. 7, p. 120, n. 54.

13. J. PUMAROLA, «Hornacinas con imágenes de la Virgen y Santos en las calles gerundenses», *Revista de Gerona*, VI, 1960, núm. 10 (pp. 83-88), p. 83.

14. J. FABRE, *Guia d'escultures als carrers de Girona*, Girona, 1985, pp. 52-53.

15. Vull fer constar el meu agraïment a Pere Freixas Camps, per haver-me facilitat una fotografia de qualitat, indispensable per aquest estudi.

16. Vegi's J. PUMAROLA, *cit. supra*, n. 13, p. 83.

Fig. 2. *Dos profetes*, de Pere Oller. Castell de Sta. Florentina (Canet de Mar).

ta, les figures omplen tot el camper, fins el punt que de vegades pràcticament arriben amb el cap al sostre de les capelletes; això el va obligar a mutilar els peus d'alguns apòstols del bancal de Vic per poder inquirir-los.¹⁷

En compondre l'obra de Girona l'escultor es va deixar guiar per un cert sentit de la simetria. Només un dels personatges dirigeix l'esguard cap al centre, car en el de l'esquerra hi predomina la frontalitat; ara bé, els filacteris que porten com atribut apareixen respectivament a la mà esquerra i a la mà dreta de les imatges, conferint a les massisses figures una certa agilitat amb el seu desplegament ondulant.

Ambdós alcen la mà lliure, amb el dit gros i l'índex estesos, en un gest que s'aproxima al de la benedicció. No sembla, però, una interpretació aplicable a

17. A. DURAN SANPERE, *cit. supra*, n. 5, p. 25: «Així mateix els apòstols del bancal semblen encaixats dintre llurs capelletes, al sostre de les quals topen amb el cap. Com si ho preveiés, Bernat Despujol només hi demanava mitges figures, i era l'escultor que s'excedia i les hi posava senceres, tot just mutilades dels peus algunes, quan l'espai no li bastava.»

aquest cas, car el de l'esquerra presenta, a més de l'atribut del filacteri esmentat, un petit animaló, trencat i desgastat, que fa pensar en un rat-penat per les seves ales membranoses; per tant, podria tractar-se d'una representació del dimoni. En aparèixer al costat del cap de la figura, damunt la seva espatlla esquerra, com si sortís de les motlures de l'arc, sembla que el sant l'assenyala amb el dit estès.

Aquest personatge, situat a l'esquerra, sembla més jove que l'altre; això entraria en contradicció amb la identificació proposada, car, segons la llegenda hagiogràfica, els sants metges eren germans bessons. Porta barba curta migpartida i un capell en forma de casquet rodó amb borla al cim. Subjecta el filacteri amb la mà dreta velada amb el seu propi vestit.

L'aparença de la segona figura fa pensar en un home ancià; presenta una llarga barba organitzada en dos amplis blens ondulats. El seu cabell té forma d'aurèola, però no queda clar si porta algun tipus de capell o lligadura amb forma de solideu o si simplement és calb, tot i que també pot admetre's que es tracta d'un clergue tonsurat. Subjecta el filacteri però sense agafar-lo amb la mà, sinó més aviat prement-lo contra el seu cos. La disposició dels dits d'aquesta mà fa sospitar que, tal vegada, havia dut algun atribut, que s'ha perdut.

L'estat general del relleu no és gaire bo, a causa de la seva exposició exterior. Presenta nombroses zones erosionades, algunes fissures i alteracions que semblen evidenciar disgregacions del suport.

L'altra obra que vull presentar en aquest treball es trobava fa anys fora de l'àmbit gironí, en una col·lecció privada que m'ha resultat inaccessible fins ara. Ignoro, per tant, si actualment continua en el mateix parador.¹⁸

Té molts punts en comú amb l'obra anterior i afortunadament el seu estat de conservació sembla molt millor, a partir de la fotografia.

Es tracta d'un relleu amb la representació de dos personatges masculins amb filacteris, representats igualment fins a l'alçada de mitja cama aproximadament i amb un tipus d'emmarcament arquitectònic molt similar, per no dir igual.

Com en l'altre cas els caps dels sants, retallats sobre la traceria orba que decora intradós, freguen el límit de les motlures de les arcuacions. Mitjançant una lleugera inclinació devers el centre, les testes tenen una disposició convergent.

La figura de l'esquerra, encaputxada, sosté el filacteri ondulant amb les dues mans, molt grans. Sobre la seva espatlla dreta emergeix de les motlures de l'arc un petit ésser monstruós, que també podria ser la representació del dimoni, i es situa al costat del seu cap. Tanmateix la posició d'aquesta testa fa que, a diferència de l'altre relleu, no s'estableixi cap relació gestual entre el petit monstre i l'home, que sembla ignorar-lo.

18. Vegi's al respecte el clixé corresponent de l'Arxiu Mas.

La imatge de la dreta té molts punts en comú amb la que ocupa la mateixa situació en el relleu anterior; la seva mà lliure presenta, però, una posició diferent i l'altra subjecta clarament la part enrotllada d'un extrem del filacteri. També hi ha dissemblances en la forma de les barbes, no tan llargues i repartides en diferents tirabuixons. El seu mantell té un aspecte més envoltant.

Tipològicament aquestes quatre figures s'acosten a l'estil de l'obrador de Pere Oller, tant pels trets fisonòmics com pel tractament de les barbes i els cabells. També encaixen sense dificultats en allò que es refereix a les proporcions i a les característiques del treball dels vestits.

He de dir finalment que relacionar les dues obres entre si, amb altres arguments que no siguin els seus lligams estilístics, és entrar de ple en el terreny especulatiu i es fa difícil per ara, car no he pogut comprovar qüestions materials tan bàsiques com les característiques del suport petri o fer els amidaments necessaris. Aparentment la seva estreta connexió és una hipòtesi versemblant; caldrà, però, verificar-la en el futur, quan això sigui possible.